

Armùngia

Tzentru de sa regione de su Gerrei, pesat subra de una punta a 366 metros subra de su livellu de su mare. Is origines suas paret s'ant ligadas a sa tziviltade fenitzia. Inghiriadu dae fitos padentes e una rica vegetazione mediterrànea, acollit in su tzentru abitadu unu nuraghe cunservadu in manera perfeta. Sa biddu at dadu is nadas a Emilio Lussu..

Armùngia s'erge subra de un'altura inghiriada dae padentes, mantza mediterrànea e zonas coltivadas e rugradu dae su riu Frumendosa. Sa zona de Cilixiucci in particolare oferit unu panorama de ineguagliabile belleza subra de totu sa badde de su Frumendosa.

Su tzentru istòricu s'est isvilupadu a fùrriu a unu nuraghe, tutt'como in bonu istadu de cunservazione, chi torrat a artziare a su XV-sèculu XIV a.C. S'architettura paesana torrat a cramare s'origine agro-pastorale de su burgu: is domos sunt simpres e realizadas meda in scisto; a su sòlitu acasàgiant unu forru a botza e in is cortes s'agatant piticos locales impreados a magasinis o istallas.

Armùngia est unu carateristicu tzentru collocadu subra de unu montigu a 365 metros subra de su livellu de su mare, situadu in su Gerrei, zona interna de sa Sardigna sud-orientale a caràtere prevalentemente montagninu. Armùngia, sa fontana Dista 65 km de Casteddu, de cale s'arribbat cursende s'istatale 387 conca a Ballau, e 30 de Murera e de is marinas suas.

Su tzentru istòricu si toddet a fùrriu a unu nuraghe in òtиму istadu de cunservazione, situadu acanta a s'antigu Palatzu munitzipale, oe sede de su Museu etnogràficu.

S'abitadu oferit numerois esèmpios de abitatziones traditzionales, costruidas in pedra, tipicas de un'economia in prevalèntzia agro-pastorale. In is cortes de is domos s'agatant a s'ispissu giardinis froridos, piticos locales in manera antiga impreados a su ricòveru pro su bestiàmene, in prus de su traditzionale forru a botza.

Longu sa bia printzipale de sa biddu, in positzione tzentrale, s'adobiat sa Crèsia Parrochiale dedicada a sa Beata Vèrgine Immacolata, fraigada cara a su sèculu XVI. A su suo internu s'agatant un'asciugàriu de antigas pratas sacras e unu fonte batesimale in arenaria isculpida de su sèculu XVII. In curtzesa de sa Crèsia est posca situada sa Domo de su Segretàriu, imponente abitatzione padronale de su primu Noighentos, sede de su Museu Lussu.

Sa biddu aparit sessadu intre rilievos calcàreos e s'ampra badde de su Frumendosa, chi nde caraterizat a forte su territòriu. S'ambiente naturale chi inghìriat s'abitadu si cumponet de sartu, coltivada opuru cugugiada de mantza mediterrànea, ma fintzas de terrinos boschivos, importantes in manera istòrica pro s'allevamentu, sa produtzione de su carbone e sa cassa. De particolare belleza is padentes de artu truncu de is zonas Murdega e Is Forre-ddus. Custa ùrtima, un'azienda boschiva comunale de 130 ètaros, est attrezzata cun pistas pro mountain bike e àreas pro sa pàsida.

Is mudìmenes de is padentes e is nuscos de su sartu dant vida a unu paisàgiu naturale de particolare belleza, chi non podet no intzitare s'interessu de su visitadore.

Pro ite bisitare Arrmùngia

Sa bidda acasàgiat a su suo internu unu beru e etotu museu difùndidu, est a nàrrere unu sistema de museos e monumentos chi sunt testimonia de sa cultura e de sa cuotidianidade de Arrmùngia. Rugrende is carateristicos caminos de custu delizioso burgu, su turista s'agatat a s'internu de unu percursu de grandu interessu istòricu e antropològicu, chi l'ant a giùghere a bisitare su Museu Etnogràficu "Ischit domu de is Ainas", chi cunservat belle seicentoi repertos de sa cultura materiale de is massajos de su Gerrei; sa Butega de su Frau, chi custoit is trastos de su "ferreri"; su nuraghe a su tzentru de sa bidda, ammajadore meda mescamente si viso cun s'illuminatzione soffusa de su sero; in fines sa domo nadale de s'iscritore e istatista Emilio Lussu, chi tantu aiat amadu sa bidda suo.

In su territòriu in tundu agatamus fintzas numerois grutas, comente a is de Su Pittiolu e de Gospuru, in prus de chi unas cantas minas oramai abbandonadas, chi oferint un'interessante itinerario de archeologia industriale. S'àrea oltretutto allàcanat cun su parcu de is Sete Frades, cunsentende a su visitadore de s'atzufare in una natura lussureggiante e de incantadore faschent, in manera piessigna apretziada dae is amantes de su trekking.

Nuraghe Arrmùngia

Su cuntestu ambientale

Su nuraghe est in su tzentru de Arrmùngia, paisu situadu in su montagninu Gerrei, a s'isbocu de una lughente badde selvosa e rupestre, in positzione de dominiu subra de su Frumendosa.

Descritzione

S'edifitziu est unu monotorre (diam. esternu m 12) realizadu cun filari regulares de blocos de carcane bene traballados. Su paramentu muràriu esternu si cunservat pro un'artària màssima de belle m 10 cun 22 filari.

Su muru de intrada a su monumentu, orientada a S/E, mostra unu bistosu restàuru agabbadu a reintegrare is istruturas muràrias asportate e torradas a impreare in su fàbricu de su betzu palatzu munitzipale.

S'intrada gasi torrada a costrùere (h. m 1,20) ponet in unu passadissu (lungh.m 4) strombato cara a l'interno (largh. m 1,20 acanta s'intrada, m 1,60 subra de su fundu) e de artària chi creschet cara a s'intrada a sa càmera (m 2,80-3,40). In is muros s'afrontant duas nitzas (m 1,10 x 2,95 h. m 1,50 nitza d.; m 0,95 x 2,50 h. m 1,42 nitza s.).

Su passadissu ponet in sa càmera interna a "tholos", tzirculare (diam. m 5,40) e svettata (h. residua m 8,25 subra de 31 filari). Subra de su muru, a N/E e a S- S/O, s'afrontant duas nitzas: sa prima tenet fundu a forma de trapètzium (m 1,90 x 1,40; h. m 2,95), sa segunda si perlongat in unu piticu vanu de forma ellitica (m 1,45 x 1,90; h. 2,75).

In su muru acanta s'intrada, a s., sopraelevato de belle m 3 subra de su pamentu, s'aberit su vanu de s'iscala chi giughiat a su terratzu. S'intrada de s'iscala tenet setzione ogivale (largh. m 0,95; h. m 2,10), cunservat 17 istradeddas e est rischiarato de unu spioncino retangulare.

No essende istados fatos iscavos stratigrafici, mancant datos tzertos subra de sa datatzione de su monumentu, in manera genèrica collocabile in s'àmbitu de s'edade de su Brunzu. Is operatziones de rinettatura ant torradu una fibbia de edade bizantina.

Istòria de is iscavos

Su monumentu est istadu interessadu dae rinettature in is annos '80 e '90 de su Noighentos, a òpera de Emerenziana Usai e Maria Rosaria Manunza.

Àrea de s'Arrmùngia

S'àrea cumprendet unu nuraghe monotorre realizadu cun filari regulares de blocos de carcane, assetiadu in su tzentru de Arrmùngia, paisu situadu in su montagninu Gerrei, a s'isbocu de una badde selvosa e rupestre, in positzione de dominiu subra de su Frumendosa.

Informatziones

Esistet unu servitziu de bisitas ghiadas chi cumprendet su Museu "Ischit Domu de is Ainas" e sa Butega de su frau.

Telefonu: 070 9589011; 070 5435109 (cooperativa)

Gestione: Agorà coop a r.l., bia Montanaru, Ceraxus

Oràriu: istiale (abrilu-cabudanni) mèrcuris 9,00-13,00, chenàbura, sàbadu e dominiga 9,00-13,00 e 17,00-21,00; ierrile (santugaine-martzu) mèrcuris 9,00-13,00, chenàbura, sàbadu e dominiga 9,00-13,00 e 15,00-19,00

Billete: € 5 (intreu), € 4 (reduidu); prevididas reduidas pro grupos e familias

Giassu Internet: www.comune.Arrmùngia.ca.it

Is museos de Arrmùngia

Sa butega de su Ferreri

Sa Butega de su Frau faghet parte de su Sistema De museos de Armùngia, cun su Museu Etnogràficu "Ischit domu de is ainas", chi documentat is aspetos de sa cultura traditzionale de Armùngia, su Museu "Emilio e Joyce Lussu", dedicadu a su fatu umanu, politica e literària de is còjubes Lussu, e su Nuraghe Armùngia. Situada in su tzentru istòricu de sa bidda, ue in su passadu s'acumpriant is fainas artesanales printzipales, sa Butega de su Frau est unu piticu edifitziu in pedra, a duos pranos, chi torrat a artziare a su primu Otighentos. A pustis de èssere istadu s'abitazione de sa familia Vellini, fiat istadu trasformatu in laboratòriu artesanales in su 1928. S'edifitziu, restauradu in su respetu de is materiales e de is tecnologias de tràigu originale, cunservat a su pranu-terra is ambientes traditzionale de su traballu de su frau ("subra de ferri"): su sottoportico cun su telàrgiu in linna pro sa ferratura de is animales de traballu, sa fucina pro sa traballadura de su ferru e sa corte cun is mola in pedra arenaria pro s'affilatura de is atrezos. A su primu a bellu est acraridu su traballu de su frau ferraio in is aspetos materiales suos e simbòlicos, e est contada, a traessu de testimonias e fotografias de època, s'istòria de sa familia Vellini, lòmpera dae su Piemonte a metade Otighentos in relatzione a su tràigu de sa laveria de sa mina de Bidda de Sartu.

Ca est importante a lu bisitare Unu piticu, gradevole fraigadu in pedra contat si matessi: de is fatos de is proprietarios, lòmperos a s'isula a s'època dae oro de is minas, a sa trasformatzione in butega de su frau, cun is atrezos meda, saperi e segretos chi non perdent faschent cun su de colare de su tempus.

Servitzios Bisitas ghiadas in italianu, inglesu e frantzesu (inclùdidas in su prètzio de su billete). Book-shop de su Sistema De museos acanta su Museu Etnogràficu "Ischit domu de is ainas".

Museu etnogràficu "Sa domu de is ainas"

Su museu etnogràficu "Ischit Domu de is Ainas" (Sa domo de is atrezos de traballu) tenet sede in s'antigu Palatzu Comunale, fraigadu a inghiriu a sa metade de su sèculu XIX in su giassu dedicadu in manera istòrica a sa Crèsia de Santu Giuanne. A su cumintzu acasagiati fintzas su Monte Granatico e is primas iscolas elementare de Armùngia, ue Emilio Lussu aiat frequentadu. Su Museu possedit unu patrimòniu de unos seschentos cantos. Su percursu espositivu est articuladu in ambientes temàticos in is cales sa rigorosa ricostruzione scientifica est operada gràtzias a una sèrie de pannellos incraritivos continentes noas istòricas, illustratziones, documentos e imàgines de època. Nella Sala de su vestiariu traditzionale sunt espostos is "costùmenes" e is prendas chi costituunt su vestiariu traditzionale de Armùngia de s'urtimo ventennio de s'Otighentos, torradu a costrùere a pustis de duos annos de chircas. Sa Sala de is traballos de is fèminas est dedicada a faina tradizzionalmente feminile comente a sa traballadura de su linu e de sa lana, su traballu a su telàrgiu e sa panificazione. Vsitabile a traessu de unu percursu chi de su museu s'isnodat in is bias de su tzentru istòricu. Sa Sala de su territòriu acrarit is temas tzentrales de sa vida de sa comunidade: su raportu intre Armùngia e su territòriu suo; s'articulazione de s'ispàziu internu a sa bidda; sa descritzione de is castas abitative tipicas; su pastoriu cun is fases de sa traballadura de su casu; sa produtzione de su carbone in is antigas carbonaie; is risuris de sa cassa e de sa pisca.

Museo storico "Emilio e Joyce Lussu"

Su Museu Istòricu "Emilio e Joyce Lussu" tenet sede a s'internu de sa Domo de su Segretàriu, importante edifitziu padronale fraigadu de su totu in pedra intre su XIX e is primos de su sèculu XX e apartentu a sa familia Dessì. S'edifitziu cunservat a su suo internu diveris ambientes carateristicos, intre cales sa piazzetta interna, oe impreada pro eventos e manifestatziones culturales, e sa capella privada, impreada a sala cunferèntzias a pustis de su restàuru. Is ambientes espositivos ghiant su visitadore a traessu de unu percursu de museos de particolare interessu. Unu percursu fotogràficu consentit de ripercorrere is fatos biogràficos de Emilio e Joyce Lussu. Pro cantu pertocat su primu s'andat in s'infàntzia colada a Armùngia, colende pro s'esperientzia drammàtica de sa Grandu Gherra, sa fundatzione de su Partidu Sardu de Atzione, su chertu antifascista, finas a arribbare a s'esperientzia politica de su segundu Noighentos. Sa Sala multimediale oferit sa possibilitade de visionare su CD ROM "Emilio Lussu: s'istòria de un'òmine" e is càbidos suos: fotografias, textos de aprofundimentu, documentos istòricos fatos digitale, filmados e intervistas de època. Sa Sala de is libros est dedicada a s'aprofundimentu de sa produtzione literària de Emilio e Joyce.

Is salas de su museu acasagiunt in prus unas cantas mostras permanentes: sa mostra de arte "Emilio Lussu: s'aficu de una vida" e sa mostra fotogràfica "1971: Emilio, domo sua, sa familia sua, sa sua Armùngia", de su fotògrafu Franco Caruso. Custa ùrtima testimòniat, a traessu de una sèrie de iscatos inèditos, su forte ligàmene chi Emilio e Joyce Lussu aiant tentu cun pessones e logos de sa comunidade armungese.

Ca est importante a lu bisitare S'esposizione est dedicada a duas figuras de grandu rilièvu: Emilio Lussu, legendàriu gheradore de sa Grandu Gherra, leader politicu, iscritore e saggista, e Joyce Salvadori, chi cun issu aiat cumpartidu sa vida, is interesis e s'amore pro sa pitica terra de origine.

Servitzios Bisitas ghiadas fintzas in inglesu e frantzesu (cumpris in su prètzio de su billete). Salit projetziones pro laboratòrios didàticos, saletta cunferèntzias. Farta de barrieras architetonicas (montascale mòbile). Book-shop de su Sistema De museos acanta su Museu Etnogràficu "Ischit domu de is ainas".

Sa vida de su bidditzolu chi rievoco est sa de una comunidade montanara de massajos-pastores, a su cumintzu totus pastores-cassadores. Creo de àere bividu is ùrtimos avantzos de una comunidade patriarcale, sena classes e sena istadu. S'òrdine pùblicu fiat s'òrdine traditzionale de su bidditzolu, garantidu dae unu liberu assòtziu de massajos-pastores, a su cale cussigiu de is sèneghes fiat afidadu su còmputu de regulare is raportos internos de su territòriu, press'a pagu comente fiant regulados cun sa «Carta de Logu» de is giùighes de Arbaree. S'unitàde tribale bi fiat rèndida fàtzile gràtzias a s'istruutura de su terrinu, montigru de s'aspetu geològicu de artu monte, cun pagos coladòrgios obrigados pro bos atzèdere. Custos costituiant, de semper, in antis de s'introduzione in s'ìsula de su feudalesimu, importadu dae is aragoneis, sa defensa de sa comunidade contra s'invasore. Cando deo fia giòvanu meda, in su bidditzolu si contaiant in prus de dughentos caddos, in mèdia prus de unu pro familia; a sa fine de s'ùrtima gherra mundiale, fiant deghe. Mannoì paternu meu, semper a caddu, non permitiat chi nemos de is figios truvaret subra de su caddu personale suo. Finas de su massaju-barberi, un'o duas bias chida, pro cursare una distàntzia inferiora a is dughentos metros, andaiat a caddu. E pro ligare su caddu, in cara a sa domo de su barberi, aiat fatu insertare in su muru unu cantu de ghiniberu, cun un'aneddu simile a is «campanelle» chi ornant ancora is palatzos istòricos de Florèntzia. In domo nostra, fintzas a cando deo fia in Sardigna, fiat cunservada ancora, e posta in bista pro bos èssere ammirada, sa betza sedda de babbu meu cando fiat giovaneddu.

«Deo so nàschidu in unu piticu bidditzolu de monte, intre is chi sa tziviltade romana aiat connotu pro ùrtimos. Villaggio-istadu de cassadores-pastores predoni, cun leges consuetudinàrias tèteras subra de sa vida in comunu, subra de su pastoriu, subra de sa cassa e subra de is irrobotòrios». Gasi Emilio Lussu faeddat de Arrmùngia, paisu ue fiat nàschidu in su 1890, e de cale ancora iscriet: «Unu mundu arcàicu, patriarcale e barbàricu chi teniat una tziviltade e una cultura sua [...]. Issu est iscumpartu e no est istadu ancora sustitutu de una tziviltade noa, prus sobrada, chi l'insertet in su mundu modernu». Unu mundu de pastores e massajos, ancora atacadu a is traditziones suas e a is costumàntzias suas.

[